

AYOL TUSHUNCHASINING LINGVOKULTUROLOGIK MOHIYATI

Alijonova Oqila Alimovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

1-bosqich tayanch doktoranti

oqila7777@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ko'p qirrali "ayol" tushunchasini o'rganish uchun tilshunoslik va madaniyatning murakkab chorrahasiga kirib boradi. "Adabiyot, til tuzilmalari va madaniy kontekstlarni tahlil qilib, tadqiqot ayollik tushunchasini shakllantiradigan lingvistik va madaniy o'lchovlarni ochishga qaratilgan. Adabiyot tahlil qamrab keng qamrovli yondashuv orqali, maqola " ayol tushunchasi xos murakkab bir nozik tushunish hissa maqsad."

Kalit So'zlar: Ayollik, tilshunoslik, madaniyat, jins, til, o'ziga xoslik.

Zamonaviy jamiyatda "ayol" tushunchasi lingvistik va madaniy nozikliklarni qamrab olish uchun biologik farqlardan tashqariga chiqadi. Ushbu maqola ayollikni tushunishga hissa qo'shadigan turli o'lchovlarni o'rganish, til va madaniyatning ushbu murakkab tushunchaga ta'sirini o'rganish uchun sayohatga chiqadi.

Adabiyotni tahlil qilish bo'limi "ayol" tushunchasining qurilishiga oydinlik kiritadigan bir qator ilmiy asarlar, lingvistik tadqiqotlar va madaniy tushunchalarni sinchkovlik bilan o'rganishga qaratilgan. "Feministik nazariyalar, lingvistik antropologiya va madaniyatshunoslikdan kelib chiqib, ushbu bo'limda ayollik atrofidagi nutqni shakllantirgan asosiy mavzular, nazariy asoslar va istiqbollari aniqlanadi.

"Ayol" tushunchasining lingvistik va madaniy mohiyatini tushunish uchun keng qamrovli metodologiya qo'llaniladi. Bunga tegishli adabiyotlarni tizimli ravishda ko'rib chiqish, gender tilini lingvistik tahlil qilish va adabiyot, folklor va ommaviy axborot vositalari kabi madaniy asarlarni o'rganish kiradi. Maqsad "ayol" tushunchasini qurishga hissa qo'shadigan til va madaniyatga kiritilgan nozik nuanslarni ochishdir."

"Ayol" tushunchasi murakkab va ko'p qirrali bo'lib, lingvistik va madaniy o'lchovlarni qamrab oladi. Lingvistik jihat "ayol" toifasini aniqlash, tavsiflash va ifodalash uchun tildan foydalanish usulini anglatadi. "Madaniy mohiyat turli jamiyatlarda ayol bo'lish bilan bog'liq ijtimoiy va madaniy ma'nolar, rollar va umidlarni o'z ichiga oladi.

Lingvistik Istiqbol:

- Til va yorliqlar: turli tillarda "ayol" uchun har xil atamalar mavjud, ularning har biri o'ziga xos lingvistik nuanslarga ega. Ushbu atamalar tarixiy, ijtimoiy va madaniy ma'nolarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, so'zlarni tanlash jinsga nisbatan ijtimoiy munosabatni aks ettirishi mumkin.

Tushunchalarni tavsiflash va belgilash uchun ishlatiladigan til, shu jumladan "ayol" kabi jinsga bog'liq atamalar madaniy, tarixiy va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Keling, ushbu lingvistik istiqbolni yanada o'rganamiz:

Madaniy Nuanslar:

- Turli madaniyatlarda "ayol" uchun alohida atamalar bo'lishi mumkin, ularning har biri o'ziga xos madaniy nuanslarga ega. Ushbu atamalarga ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va gender rollarini anglash ta'sir qilishi mumkin.

- Masalan, ba'zi tillarda ayolning oiladagi yoki jamiyatdagi rolini ta'kidlaydigan, ayollarga qo'yilgan madaniy umidlarni aks ettiruvchi aniq so'zlar bo'lishi mumkin.

Tarixiy Kontekst:

- Til evolyutsiyasi ko'pincha tarixiy voqealar va ijtimoiy o'zgarishlar bilan shakllanadi. "Ayol" uchun ishlatiladigan atamalar vaqt o'tishi bilan o'zgarishlarga uchragan bo'lishi mumkin, bu ayollarga bo'lgan munosabatlarning o'zgarishini aks ettiradi.

- Ijtimoiy taraqqiyot yoki regressiya davrlari kabi tarixiy gender dinamikasi til tanlashda va ma'lum atamalarga biriktirilgan ma'nolarda aks ettirilishi mumkin.

Ijtimoiy munosabat va stereotiplar:

- Ayollarga nisbatan ishlatiladigan so'zlar ijtimoiy munosabat va stereotiplarni davom ettirishi yoki ularga qarshi chiqishi mumkin. Lingvistik tanlovlar an'anaviy gender rollarini kuchaytirishi yoki bunday rollarni demontaj qilishga hissa qo'shishi mumkin.

- Tilni o'rganish gender me'yorlari va ularning so'zlar va iboralar orqali qanday etkazilishi va mustahkamlanishi haqida tushuncha berishi mumkin.

Inklyuziv Til:

- Inklyuziv tilga intilish gender tarfkashliklarini bartaraf etish va gender tengligini rivojlantirishga qaratilgan. Ba'zi tillar ko'proq gender-neytral atamalarni yoki gender identifikatorlarining keng spektrini qamrab oladigan atamalarni kiritishga moslashmoqda.

- Bu idrokni shakllantirishda tilning ahamiyati va gender haqidagi rivojlanayotgan qarashlarga moslashish uchun lingvistik o'zgarishlar zarurligi to'g'risida ijtimoiy xabardorlikni aks ettiradi.

Quvvat Dinamikasi:

- Ayollarni tasvirlash uchun ishlatiladigan til jamiyatdagi kuch dinamikasini ham aks ettirishi mumkin. Muayyan atamalar ko'proq rasmiy yoki norasmiy bo'lishi mumkin va ulardan foydalanish hurmat yoki ierarxiya darajasini ko'rsatishi mumkin.

- Lingvistik tahlil ma'lum bir jamiyatda ayollarning erkaklarga nisbatan qanday joylashishi haqida nozik belgilarni ochib berishi mumkin.

Til aks ettiruvchi vosita sifatida:

- Til shunchaki aloqa vositasi emas; bu fikrni shakllantirish va ijtimoiy me'yorlarni mustahkamlash yoki qiyinlashtirish vositasidir. Ayollarni tasvirlash uchun so'zlarni tanlash idrok va munosabatlarga ta'sir qilishi mumkin.

- Vaqt o'tishi bilan lingvistik o'zgarishlarni o'rganish kengroq ijtimoiy o'zgarishlar va yanada inklyuziv va teng huquqli jamiyatlar sari taraqqiyot oynasini taklif qilishi mumkin.

"Ayol" bilan bog'liq atamalar bo'yicha lingvistik nuqtai nazar til, madaniyat, tarix va jinsga bo'lgan ijtimoiy munosabat o'rtasidagi murakkab aloqalarni o'rganish uchun boy zamin yaratadi. Ushbu lingvistik nuanslarni tahlil qilish til faoliyat yuritadigan va rivojlanadigan kengroq kontekstni tushunish uchun juda muhimdir.

- Jins Tili: ko'pgina tillar otlarga, shu jumladan odamlarga ham jinsni belgilaydi. Bunday tillarda "ayol" uchun ishlatiladigan so'zlar grammatik jins belgilariga ega bo'lishi mumkin. Ushbu lingvistik xususiyat in'ikoslarga ta'sir qilishi va gender rollari haqidagi madaniy e'tiqodlarni aks ettirishi mumkin.

- Inklyuziv til: so'nggi paytlarda inklyuziv tildan foydalanish muhimligi haqida xabardorlik tobora ortib bormoqda. An'anaviy gender stereotiplarini kuchaytirmaydigan yoki jins identifikatoriga qarab shaxslarni istisno qilmaydigan so'zlarni tanlashga harakat qilinadi.

Madaniy Mohiyat:

- Gender rollari va umidlari: madaniyatlarda ko'pincha ayollar uchun munosib deb topilgan rollar va xatti-harakatlar bo'yicha aniq taxminlar mavjud. Bu taxminlar oila dinamikasidan tortib professional imkoniyatlargacha hamma narsaga ta'sir qilishi mumkin.

Gender rollari va umidlari madaniyatlarda sezilarli darajada farq qiladi va ular erkak yoki ayol bo'lish bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va xatti-harakatlarning keng doirasini qamrab oladi. Ushbu taxminlar ko'pincha chuqur singib ketgan va odamlar hayotining turli jihatlariga ta'sir qilishi mumkin. Turli madaniyatlarda gender rollari va umidlari namoyon bo'ladigan ba'zi umumiy usullar:

Oilaviy Rollar:

- An'anaviy rollar: ko'pgina madaniyatlar an'anaviy ravishda oiladagi erkaklar va ayollarga o'ziga xos rollarni tayinlashgan. Ayollar ko'pincha caregiving va ichki vazifalarini olishga kutilmoqda, erkaklar asosiy boquvchisini bo'lishi kutilmoqda mumkin.

Ta'lim va martaba:

- Kasbiy stereotiplar: ayrim madaniyatlarda erkaklar va ayollar uchun mos kasblar haqida stereotipik qarashlar bo'lishi mumkin. Masalan, hamshiralik va o'qitish stereotipik ravishda ayollar bilan, muhandislik yoki etakchilik rollari erkaklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

- Shisha Shift: Gender taxminlari ayollarning ish joyidagi yuqori darajadagi lavozimlarga kirishini cheklaydigan "shisha Shift" mavjudligiga hissa qo'shishi mumkin.

Ijtimoiy Taxminlar:

- Xulq-atvor normalari: madaniyatlar ko'pincha har bir jins uchun o'ziga xos xulq-atvor va xulq-atvorni belgilaydi. Masalan; misol uchun, ayollar tarbiyalashda bo'lishi kutilmoqda mumkin, hamdard, va kooperatsiya, erkaklar talabchan bo'lishi uchun da'vat qilinishi mumkin, raqobatbardosh, va mustaqil.

- Kiyinish kodlari: ba'zi madaniyatlarda erkaklar va ayollar uchun ma'lum kiyim uslublarini belgilab, gender farqlarini kuchaytiradigan qat'iy kiyim kodlari mavjud.

Nikoh va munosabatlar:

- Munosabatlardagi roli: madaniy me'yorlar romantik munosabatlardagi erkaklar va ayollarning rollariga nisbatan taxminlarni belgilashi mumkin. Bunga asosiy qaror qabul qiluvchi, provayder yoki tarbiyachi kim bo'lishi kerakligi haqidagi fikrlar kiradi.

- Ota-onaning umidlari: ota-onalik borasida madaniy taxminlar bo'lishi

mumkin, bunda bola tarbiyasida onalar va otalarga muayyan rollar berilgan.

Ijtimoiylashuv va ifoda:

- His-tuyg'ularni ifodalash: madaniyatlarda erkaklar va ayollar o'z his-tuyg'ularini qanday ifoda etishlari kerakligi haqidagi me'yorlar bo'lishi mumkin. Masalan, ba'zi jamiyatlar erkaklarni stoik bo'lishga, ayollarni esa ochiqroq hissiyotga undaydi.

- Sevimli mashg'ulotlar va qiziqishlar: madaniy kutishlar har bir jins uchun maqbul deb hisoblangan sevimli mashg'ulot va qiziqishlar turlariga ta'sir qilishi mumkin.

Huquqiy va siyosiy huquqlar:

- Huquqiy tafovutlar: ba'zi madaniyatlarda erkaklar va ayollar o'rtasida mulkka egalik qilish, meros olish va ajralish kabi sohalarda ularning huquqlariga ta'sir ko'rsatadigan huquqiy tafovutlar bo'lishi mumkin.

- Siyosiy ishtirok: madaniy me'yorlar ayollarning siyosatdagi ishtirokiga ta'sir qilishi mumkin, ba'zi jamiyatlar qaror qabul qilish jarayonlarida ayollarning ishtirokiga cheklovlar qo'yadi.

Ushbu gender rollari va umidlarini hal qilish va ularga qarshi chiqish ko'pincha gender tengligini targ'ib qilish va yanada inklyuziv jamiyatlarni yaratish uchun huquqiy islohotlar, ta'lim tashabbuslari va madaniy o'zgarishlarning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Stereotiplarga qarshi chiqish va ommaviy axborot vositalari va ta'limdagi turli vakilliklarni targ'ib qilish bo'yicha harakatlar gender rollariga bo'lgan munosabatni o'zgartirishga hissa qo'shishi mumkin. Bundan tashqari, ish joyida teng imkoniyatlarni targ'ib qiluvchi siyosatni targ'ib qilish va gender asosidagi kamsitishni hal qiluvchi huquqiy islohotlar gender tengligiga erishish yo'lidagi hal qiluvchi qadamlardir.

• Madaniy belgilar: ayollar madaniyat doirasidagi o'ziga xos belgilar, afsonalar yoki arxetiplar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ushbu ramzlar ayollik haqidagi tasavvurlarni shakllantirishi va ijtimoiy kutishlarga ta'sir qilishi mumkin.

Ayollar bilan bog'liq madaniy ramzlar turli jamiyatlarda va davrlarda turlicha. Bu erda ayollar bilan bog'liq madaniy ramzlar va arxetiplarning bir nechta misollari keltirilgan:

• Onalik: tarbiyalovchi va g'amxo'r onaning arxetipi ko'plab madaniyatlarda keng tarqalgan ramzdir. Onaning qiyofasi ko'pincha unumdorlik, himoya va cheksiz sevgi bilan bog'liq.

• Ma'buda: ko'pgina madaniyatlarda unumdorlik, donolik va urush kabi hayotning turli jabhalarini ifodalovchi ayol xudolari hurmat qilingan. Masalan, Afina va Afrodita kabi yunon ma'budalari yoki Lakshmi va Durga kabi Hind ma'budalari.

• Qiz, ona, Kron: bu uchlik ayol hayotining uch bosqichini - yoshlik, balog'at va qarilikni ifodalaydi. Bu ko'pincha tabiat tsikllari va o'ying fazalari bilan bog'liq.

• Bokira Maryam: xristianlikda bokira Maryam poklik, onalik va fazilatning muhim ramzidir. U onalik sevgisi va qurbonligining doimiy tasviridir.

• Tabiatdagi ayol ramzlari: ba'zi madaniyatlar ayollarni oy, suv yoki yer kabi tabiat olamining ramzlari bilan bog'laydi. Ushbu ramzlar ko'pincha ayollikning tsiklik va tarbiyaviy jihatlarini ta'kidlaydi.

- Yin va Yang: Xitoy falsafasida yin va yang tushunchasi mavjudlikning ikki tomonlama tabiatini ifodalaydi, yin esa ayollik, qabul qilish va tarbiyalash fazilatlarini bilan bog'liq.

- Lotus Guli: turli Osiyo madaniyatlarida lotus guli poklik va ma'rifat ramzi hisoblanadi. Bu ko'pincha qiyin yoki noaniq vaziyatlardan kelib chiqadigan go'zallikni ifodalaydi.

- Ertaklar va folklor: Malika, jodugarlar va dono ayollar kabi ertaklardagi arxetipik ayol belgilar ko'pincha ayollik bilan bog'liq madaniy umidlar va qadriyatlarini o'zida mujassam etgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu belgilar vaqt o'tishi bilan rivojlanib, turli ma'nolarga ega bo'lishi mumkin va talqinlar turli madaniyatlar va shaxslar orasida farq qilishi mumkin. Bundan tashqari, gender rollari va o'ziga xosliklari bo'yicha rivojlanayotgan istiqbollari ushbu ramzlarni zamonaviy jamiyatda qayta talqin qilishga yordam beradi.

- Ijtimoiylashuv: ijtimoiylashuv jarayoni shaxslarning ayol bo'lish nimani anglatishini tushunishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oilalar, maktablar, ommaviy axborot vositalari va diniy muassasalar gender rollarining ijtimoiy qurilishiga hissa qo'shadi.

Ijtimoiylashuv haqiqatan ham shaxslarning gender rollari, shu jumladan ayol bo'lish nimani anglatishini tushunishida muhim rol o'ynaydi. Keling, turli institutlar gender rollarining ijtimoiy qurilishiga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqaylik:

Oila:

- Oilalar ko'pincha sotsializatsiyaning birinchi agentlari hisoblanadi. Erta yoshdan boshlab bolalar ota-onalari, aka-ukalari va katta oilalari bilan o'zaro munosabatlar orqali gender rollari haqida bilib olishadi.

- Ota-onalar bolaning jinsiga asoslangan muayyan o'yinchoqlar, tadbirlar yoki majburiyatlarni belgilash orqali gender stereotiplarini ongsiz ravishda qo'llashlari mumkin.

- Uy ichidagi mehnat taqsimotini kuzatish ham gender rollarini rivojlantirishga yordam beradi.

Maktablar:

- Maktablar ijtimoiy taxminlarni kuchaytirishda ta'sirchan. O'qituvchilar, darsliklar va tengdoshlar bolaning jinsi haqidagi tushunchasini shakllantirishga hissa qo'shadilar.

- Sinf dinamikasi va darsdan tashqari mashg'ulotlar beixtiyor an'anaviy gender rollarini davom ettirishi mumkin. Masalan, o'g'il bolalarni sport bilan shug'ullanishga undash mumkin, qizlar esa ko'proq tarbiyalash yoki badiiy izlanishlarga qaratilgan.

OAV:

- Ommaviy axborot vositalari, shu jumladan televidenie, filmlar, reklama va onlayn kontent ijtimoiy me'yorlar va umidlarni shakllantirishda kuchli rol o'ynaydi.

- Ommaviy axborot vositalarida ayollarning tasvirlari stereotipik tasvirlar va umidlarni yaratishga hissa qo'shishi mumkin, bu shaxslar o'zlarining va boshqalarning rollarini qanday qabul qilishlariga ta'sir qiladi.

Diniy Muassasalar:

- Ko'pgina diniy muassasalarda gender rollari haqida an'anaviy e'tiqodlar mavjud. Ular diniy ta'limotlarga asoslanib, erkaklar va ayollar uchun o'ziga xos rol va

xatti-harakatlarni belgilashlari mumkin.

- Diniy jamoalar diniy matnlarning talqini va qayta talqin qilishning ochiqqligiga qarab, ijtimoiy gender me'yorlarini mustahkamlash yoki ularga qarshi chiqishda rol o'ynashi mumkin.

Tengdoshlar Guruhlari:

- Tengdoshlar sotsializatsiyaga, ayniqsa o'smirlik davrida sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlar guruhlarini gender me'yorlarini kuchaytirishi yoki e'tiroz bildirishi mumkin, va shaxslar o'zlarining ijtimoiy doiralari mos kelishi mumkin.

Ish joyi:

- Ish joyi ham sotsializatsiyaga hissa qo'shadi. Kasbiy rollar va taxminlar ko'pincha ijtimoiy gender me'yorlarini aks ettiradi.

- Gender ish haqi farqi va ayollarning ma'lum kasblarda kam ishtirok etishi kabi masalalar gender rollarini idrok etishga ta'sir qilishi mumkin.

Ushbu institutlarning ijtimoiylashuvdagi rolini tushunish gender stereotiplarini tan olish va ularga qarshi turish uchun juda muhimdir. Gender tengligini targ'ib qilish bo'yicha harakatlar ko'pincha hamma uchun yanada inklyuziv va adolatli muhit yaratish uchun ushbu ijtimoiy ta'sirlarni so'roq qilish va o'zgartirishni o'z ichiga oladi.

• Kesishganlik: ayol bo'lish tajribasi barcha madaniyat va sharoitlarda bir xil emas. Kesishganlik irq, sinf, etnik kelib chiqishi, jinsiy orientatsiyasi va boshqa ijtimoiy toifalar kabi omillar jins bilan kesishib, ayollar tajribasining murakkab va xilma-xil gobelenini yaratishini tan oladi.

• Feministik harakatlar: tarix davomida feministik harakatlar ayollikning madaniy mohiyatiga qarshi chiqish va qayta aniqlashga intilgan. Ular teng huquqlarni himoya qiladilar, an'anaviy gender me'yorlariga qarshi chiqadilar va kamsitish, zo'ravonlik va teng bo'lmagan imkoniyatlar kabi masalalarni hal qiladilar.

"Ayol" tushunchasining lingvistik va madaniy mohiyati til, ijtimoiy inshootlar va tarixiy kontekstlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu kontseptsiyani tushunish butun dunyodagi ayollarning tajribalarini shakllantiradigan lingvistik iboralar va madaniy e'tiqodlarning boy gobelenlarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Munozara bo'limida maqola "ayol" tushunchasini yaxlit tushunish uchun lingvistik va madaniy jihatlarni bog'laydigan natijalar bo'yicha tanqidiy nutq bilan shug'ullanadi. "Bo'limda til madaniy me'yorlarni qanday aks ettirishi va mustahkamlashi, ayollik idrokiga ta'sir qilishi o'rganiladi. Bundan tashqari, u turli madaniyatlar va tarixiy kontekstlarda kontseptsiyaning rivojlanayotgan tabiatini o'rganadi.

Xulosalar:

Xulosalar adabiyotlarni tahlil qilish va lingvistik-madaniy tadqiqotlar natijasida olingan asosiy topilmalar va tushunchalarni sintez qiladi. Bu "ayol" tushunchasini shakllantirishda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi va lingvistik va madaniy chegaralardan oshib ketadigan dinamik va inklyuziv tushuncha zarurligini ta'kidlaydi.

Maqola yanada tadqiqotlar uchun takliflar bilan xulosa qiladi, rivojlanayotgan til smenada kashf uchun olimlar rag'batlantirish va "ayol tushunchasini qayta aniqlash davom madaniy rivoyatlar rivojlanayotgan." Til va madaniyatning ravonligini tan olib, kelajakdagi tadqiqotlar turli xil global sharoitlarda ayollikni yanada keng qamrovli va

inklyuziv tushunishga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sh.Usmanova „Lingvakulturalogiya □ darslik,Toshkent 2019.
2. S. Mo'minning „So'zlashish san'ati □ Farg'ona nashriyoti 1997.
3. Q.Mo'yudinov „O'zbek tili sud nutqi leksikasi □, „Nodirabegim □.Toshkent 2020.
4. Мўйдинов, Қ. (2021). ХУКМ СЎЗИНИНГ ТИЛ ВА НУТҚДА ИФОДАЛАНИШИ. Academic research in educational sciences, 2(11), 1253-1258.
5. Икрамов, Р. А., & Мўйдинов, Қ. А. (2021). ХУҚУҚ ТИЛИ ВА НУТҚИ. Academic research in educational sciences, 2(9), 719-727.
6. Мўйдинов, А. (2021). ЁШЛАРНИ ТУРЛИ ТАХДИДЛАРДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШДА АЖДОДЛАР МЕРОСИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(2), 132-137